

ФОРМУВАННЯ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

У статті досліджується роль кроскультурної грамотності учнів як компонента глобальної освіти та її значення для налагодження діалогу культур. Аналізуються різні погляди щодо поняття "діалог культур". Автор доводить, що вивчення іноземної мови слід спрямовувати на виховання готовності до діалогу культур.

Сьогодні перед педагогічною наукою і школою України гостро стоїть питання реформування освіти в напрямі гуманізації навчання, формування дитячої особистості, розвитку й раціонального використання потенційних можливостей освітньої системи.

У державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття" зазначено: "Існуюча в Україні система освіти перебуває у стані, що не задовільняє вимог, поставлених перед нею в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Це виявляється, передусім, у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства..." [1; 5]. Програмою та законами України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" та "Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті" визначено шляхи реформування вітчизняної освітньої галузі, мета яких – досягнення якісно нових стандартів викладання основних предметів, і серед них іноземної мови [2; 3].

Нині іноземна мова одна із пріоритетних галузей освіти не тільки в Україні, а і на всьому європейському континенті. Концепція нової Європи – Європи без кордонів, у якій значно розширюються сфери міжнародного співробітництва, потребує акцентування проблеми навчання сучасних мов. Адже знання їх відкриває шлях до європейської інтеграції, є необхідним засобом забезпечення демократичної стабільності.

Основоположні складові сучасної мовної політики на європейському континенті окреслено в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R(98) 6 про сучасні мови, де зазначено, що знання іноземної мови навіть на елементарному рівні відкриває можливості для персональної мобільності, працевлаштування, освіти та широкого доступу до інформації [3].

Навчання іноземних мов на сучасному етапі розглядається як створення умов для усвідомлення відмінностей у рідній та іншомовній культурі, виховання толерантного ставлення до представників інших народів, зниження рівня етноцентризму, формування кроскультурної грамотності, навичок іншомовної міжкультурної комунікації. Адже справжнє знання мови — це знання її внутрішнього духу (В.Гумбольдт), її логіки та культури. Мова має забезпечувати діалог культур. Для досягнення ефективності у міжкультурному спілкуванні недостатньо лише засвоїти мовну систему і набути мовленнєвих умінь і навичок. Необхідно навчитися користуватися мовою відповідно до умов соціокультурного середовища носіїв цієї мови. Домінантою навчального предмета "Іноземна мова" повинно бути формування пізнавальної та комунікативної культури особистості. А відтак, одним із пріоритетних завдань навчання іноземних мов визнається формування в учнів кроскультурної грамотності, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Тим самим сучасна концепція мовної освіти робить важливий акцент на необхідності не обмежувати вивчення іноземної мови її вербальним кодом, а формувати у свідомості учня "картину світу", притаманну носієві цієї мови як представникові певної культури й певного соціуму.

Таким чином, весь процес навчально-виховної роботи з іноземної мови повинен бути спрямований на формування кроскультурної грамотності та готовності до діалогу культур.

Вся історія людства – це діалог. Діалог пронизує все наше життя. Він є у своїй основі засобом здійснення комунікаційних зв'язків, умова взаєморозуміння людей. Взаємодія культур, їхній діалог – найбільш сприятлива основа для розвитку міжнародних відносин.

Зараз активно досліджується питання про границі культури, про її ядро. На думку Данилевського, культури розвиваються відокремлено і споконвічно ворожі один одному. В основі всіх цих розходжень він бачив "дух народу". "Діалог – це спілкування з культурою, реалізація і відтворення її досягнень, це виявлення і розуміння цінностей інших культур, спосіб присвоєння останніх, можливість зняття політичної напруженості між державами. Діалог - це розуміння свого "Я" і спілкування з іншими. Взаємодія культур і цивілізацій припускає і якісь загальні культурні цінності. Діалог культур може виступати як примирювальний фактор, що попереджає виникнення воєн і конфліктів. Він може знімати напруженість, створювати обстановку довіри і взаємної поваги. Поняття діалогу особливо актуальне для сучасної культури. Сам процес взаємодії і є діалогом, а форми взаємодії являють собою різні види діалогічних відносин.

Ідея діалогу має глибоке минуле. Проблема діалогу займалися давньогрецькі філософи-софісти, Сократ, Платон, Аристотель, філософи епохи елінізму. Хоча діалог як форма міжлюдського спілкування, існує з давніх часів, але по-справжньому проблемами діалогічних відносин зайнялися німецькі філософи І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг близько 200 років тому, коли вони займалися проблемами суб'єкта і його можливостей пізнання, суб'єктивних і міжсуб'єктивних відносин.

Л. Фейєрбах започаткував дослідження діалогу початку ХХ століття. І. Гердер вважав взаємодію культур способом збереження культурного різноманіття.

Сучасна культура теж починає переходити до нового типу буття людини в культурі. У ХХ столітті культура зміщується в епіцентр людського буття, що відбивається на всіх сферах життя. Діалог культур – це спілкування багатьох особистостей, домінантою якого є не пізнання, але взаєморозуміння. "У глибинній ідеї діалогу культур формується нова культура спілкування. Мислення і буття іншої людини не тільки поглиблене в кожному з нас, – це інше мислення, інша свідомість, внутрішньо насущне для нашого буття" [5: 80].

Складність і багатомірність діалогу дає невичерпні можливості для його дослідження. На початку ХХ століття цією проблемою займалися М. Бубер, Ф. Гогартен, Ф. Розенцвейг, О. Розеншток-Хюссі, Г. Коен, Ф. Ебнер та інші. Класиком теорії діалогу вважається Мартін Бубер. Вихідним пунктом концепції М. Бубера служить діалогічний принцип. Людина знаходить власну сутність, тільки вбираючи в себе вселюдське, співвідносячи себе з іншими людьми.

Проблемами діалогу займалися в соціолінгвістиці (Л. Щерба, Л. Якубинський), літературній і філософській герменевтиці (Х. Гадамер), феноменології (Х. Гуссерль, М. Мамардашвілі), фундаментальній онтології (М. Хайдеггер), літературознавстві і семіотичі (А. Аверинцев, М. Бахтін, М. Лакшин, Ю. Лотман), в основах комунікації (А. Моль, В. Боров) і т.д. Взаємодію культур досліджували К. Леві-Стросс, Г. Хершковець, С. Артановський, С. Арутюнов, Б. Єрасов та інші. Міжкультурне спілкування складається в силу предметних перетинань, що вибудовуються діяльністю мови. Згідно Х. Гадамером, діалог є своєрідною аплікацією свого і чужого.

Методологія взаємодії культур, зокрема, діалогу культур, була розроблена в працях М. Бахтіна. Діалог за М. Бахтіним – "це взаєморозуміння учасників цього процесу, і в той же час збереження своєї думки, своєї в іншій (злиття з нею) і збереження дистанції (свого місця)" [4: 430].

Інтерес – початок діалогу. Діалог культур – це потреба у взаємодії, взаємодопомозі, взаємозбагаченні. Діалог культур виступає як об'єктивна необхідність і умова розвитку культур. У діалозі культур передбачається взаєморозуміння. А взаєморозуміння передбачає єдність, подібність, тотожність. Тобто діалог культур можливий лише на основі взаєморозуміння, але разом з тим – лише на основі індивідуального в кожній культурі.

Діалог культур – це проникнення в систему цінностей тієї чи іншої культури, повага до них, подолання стереотипів, синтез самобутнього й інонаціонального, який веде до взаємозбагачення і входження у світовий культурний контекст. У діалозі культур важливо побачити загальнолюдські цінності взаємодіючих культур. Одним із головних об'єктивних протиріч, властивих культурам усіх народів світу, є протиріччя між розвитком національних культур і їхнім зближенням. Тому необхідність діалогу культур є умовою самозбереження людства, а формування духовної єдності є результатом діалогу сучасних культур.

Діалогічність припускає зіставлення національних цінностей і вироблення розуміння того, що власне етнокультурне співіснування неможливе без поважного і дбайливого ставлення до цінностей інших народів.

Обмін духовними цінностями, знайомство з досягненнями культури інших народів збагачує особистість. Чим більше розвинена національна культура, тим більше вона здатна до включення у сферу духовного спілкування цінностей культури іншої нації і тим більші можливості вона надає для духовного збагачення особистості. Характер сприйняття залежить як від змісту цінностей культури, так і від комплексу індивідуально-особистісних особливостей сприймаючого. Сприйняття цінностей культури здійснюється на основі порівняння колишнього досвіду і нового. При цьому пізнання відбувається не тільки на раціональній, але і на ірраціональній основі. Почуття стимулюють розуміння чи перешкоджають йому, установлюють його межі. Сприйняття інонаціонального здійснюється за допомогою порівняння елемента культури іншої нації з аналогічним у власній національній культурі. Порівняння – основа всякого розуміння і всякого мислення. Чужа культура засвоюється тільки в процесі якої-небудь діяльності: практичної, навчальної чи іншої. Осмислення нового, його засвоєння неможливі без розумових процесів, пов'язаних з мовою. Мова сприяє взаємному пізнанню націй, засвоєнню культурної спадщини. Людина досягає вищого культурного розвитку тоді, коли велика духовна робота відбувається в ній самій. Але прийти до цього вона може лише завдяки спілкуванню. Пізнання духовної культури іншої нації припускає емоційно-інтелектуальну активність суб'єкта сприйняття, систематичність нагромадження знань про зміст інонаціональних культурних цінностей.

Рефлексія гуманітарного пізнання має діалогічну природу. Людина вступає в діалог не тільки з іншою людиною й сама з собою як з "іншим", звертаючи свою свідомість не тільки на себе, але і до себе. Зіставляючи свою свідомість зі свідомістю "іншого" у діалозі, людина пізнає себе як "іншого" і "іншого" як себе, що й обумовлює саморозвиток свідомості особистості і забезпечує її культурне зростання. Діалог культур реалізується в індивідуальному розумовому процесі як діалог індивідуальностей. Вивчення мови – забезпечує краще розуміння іншої культури. Часто схована потреба в задоволенні загальнокультурних інтересів при вивченні мови веде до розвитку нових мотивів, безпосередньо пов'язаних зі змістом навчання: пізнання культури іншого народу в широкому її розумінні через мову. Вплив потрібно розглядати як творчий процес, в ході якого чужа спадщина стає невід'ємною частиною власного духовного досвіду. Вплив рідко буває випадковим і у кінцевому результаті залежить від споживачів, зустрічних рухів.

М. Бахтін намітив нову методологію гуманітарного знання, затвердив центральне значення діалогу в культурі, багатоголосся культур, сприяв появі ряду дослідників діалогу культур (А. Баткін, Г. Бірюкова,

М. Каган, В. Маклін, Н. Перлина й інші). З'явилася "школа діалогу культур" (В. Біблер). У працях В. Біблера тема діалогу витлумачується як діалогічна настроєність на взаємодію протилежностей.

У рамках глобалізації зростає міжнародний діалог культур, який посилює взаєморозуміння між народами, дає можливість кращого пізнання власної національної культури.

Глобалізація і глобальні проблеми сприяють діалогу культур. В цілому проблеми відкритості до діалогу і взаєморозуміння в сучасному світі набувають глибшого змісту. Однак для взаєморозуміння і ведення діалогу не достатньо однієї доброї волі, – необхідна **кроскультурна грамотність** (розуміння культур інших народів), що містить у собі "усвідомлення розходжень в ідеях, звичаях, культурних традиціях, властивих різним народам, здатність побачити спільне і відмінне між різноманітними культурами і подивитися на традиції власного суспільства очима інших народів" [6; 47]. Але щоб зрозуміти мову чужої культури, людина повинна бути відкрита до культури вітчизняної. Від рідного – до всесвітнього, тільки так можна досягнути краще в іншій культурі. І тільки в такому випадку діалог буде плідний.

Отже, головною метою навчання іноземної мови в школі має бути формування кроскультурної грамотності та готовність до діалогу культур, оскільки кожна мова виражає національну культуру того народу, який нею говорить.

Кожна мова створює свій світ. Розходження між мовами не є простим розходженням звуків і знаків. У кожній мовній формі виражається власний погляд на світ, власне мислення. Тому вивчення нової, іноземної мови з перших кроків містить у собі переосмислення світу, наскільки це можливо, виходячи з розходження рідної і даної мов. Однак вважати, що збагнення іншої культури в процесі вивчення іноземної мови веде до придбання креативних здібностей бачити світ очима тих, хто говорить цією мовою, було б не цілком правомірно. Той, кого навчають, сприймає зміст нової культури і нового для нього образу по-своєму, у "чистому" дитячому вигляді (Ego-sens). Це вже не звичний для нього світ, але ще й не адекватний реальному іншомовному світу. Він утягує в ситуацію "між", тобто в особливе бачення світу, де стосунки між мовами локалізовані не всередині учня, але фактично – між ними. "Між" – не допоміжна конструкція, але щире місце і носій між людського буття. Це значить, що у свідомості дитини бере участь його зміст (Ego-sens), зміст, даний учителем (Alter-sens), і новий зміст іноземної мови (Inter-sens). Таким чином, усередині самого діалогу культур бінарні змісти різних мов переходять у тернарну систему. Це і є підстава для становлення образу інтеркультури.

Досліджувана мова не віддає збережену нею інформацію і, відповідно, необхідні спеціальні, цілеспрямовані зусилля викладача, задача якого полягає в тому, щоб навчання мови йшло паралельно із впливанням паттернів національної культури, щоб норми мови засвоювалися одночасно з антропологічними символами іншомовної культури.

Метою формування кроскультурної грамотності є виховання інтересу і поваги до іншомовної культури, внаслідок чого виявляється не тільки відкритість іншій культурі, вміння вести "діалог культур", але також формується національна самосвідомість. Із цієї мети можна виділити такі завдання:

1. Глибоке і всебічне оволодіння учнями культурою свого власного народу як неодмінна умова інтеграції в іншу культуру.
2. Виховання позитивного відношення до культурних розходжень власного й іншого народу.
3. Створення умов для інтеграції учнів в іншомовну культуру.
4. Формування умінь і навичок ефективної взаємодії з представниками іншої культури, а саме чутливість до культурних розходжень, повага до унікальності культури іншого народу, терпимість до незвичайного поведіння, бажання позитивно ставитися до несподіваного, готовність реагувати на зміни, гнучкість у прийнятті альтернативних рішень і відсутність завищених очікувань від спілкування з представниками іншої культури.
5. Виховання учнів у душі гуманного міжнаціонального спілкування.

Аналізуючи стан виховання учнів у школі, можна зробити висновок про те, що, незважаючи на процеси демократизації, інтеграції, гуманізації і гуманітаризації, існує ряд невирішених проблем, зокрема проблема виховання глобально-орієнтованої особистості як у навчальному, так і у виховному процесі, одним із складових компонентів якої є кроскультурна грамотність.

Звернення до концепції глобальної освіти показало, що виховання громадянина світу ґрунтується на таких гуманістичних принципах, як принцип співучасті і кроскультурної емпатії, виховання почуттів причетності до життя планети, встановлення гармонійних відносин із природою, самим собою, іншими людьми, кооперація, співробітництво, взаємодопомога. Розкриваючи суть таких понять, необхідних для орієнтації у виховному полі, як глобальна свідомість, кроскультурна грамотність, глобально-орієнтована особистість, комунікативна культура, емпатія і транспекція, ми в дослідженні встановлюємо ієрархію цілей виховання, відповідно до якої пропонуємо наступні рівні:

- ціль-ідеал: формування глобально-орієнтованої особистості;
- конкретно-історична мета: виховання глобальної свідомості;
- конкретна мета діяльності: формування кроскультурної грамотності.

Під конкретною метою діяльності ми розуміємо різноманітні форми участі школярів у навчально-виховній роботі з іноземної мови. Таким чином, сам процес виховання приводиться у відповідність із соціальним замовленням на суспільно-необхідний тип особистості, накреслений у концепції глобальної освіти як основи

орієнтації сучасної освіти з метою виховання. Отже, реалізація конкретної мети діяльності буде сприяти досягненню мети-ідеалу за відповідних умов.

У наш час кроскультурні відносини стають необхідними і життєво значимими для мешканців різних країн. Людям різних національностей приходить все частіше й частіше взаємодіяти один з одним. Для встановлення в майбутньому гармонійних відносин між Україною й іншими країнами ще більш суттєве значення має поширення серед громадян нашого суспільства кроскультурної грамотності. Це дозволить Україні зіграти унікальну історичну роль географічного, культурного, а також інтелектуального мосту між Сходом і Заходом. Розмаїтість культур завтра не зникне. Це особливе явище, що таїть багатство, вивчення якого може принести невимірну користь не тільки тим, що розширює наш світогляд, але й тим, що підвищує ефективність наших стратегій у діловій діяльності. Люди різних культур користуються тими самими основними поняттями, але вкладають у них різний зміст. Це визначає особливості їхньої поведінки, що часто представляється нам ірраціональним і протилежним до того, що ми вважаємо очевидним. Не можна впадати в песимізм із приводу культурної розмаїтості. Поведінка інших народів має свої причини. Тут існують свої характерні риси, закономірності і традиції.

Кроскультурні відносини України й інших країн – складні і своєрідні сфери життя. Відношення до власної культури, її цінностей, відношення до громадян інших національностей значною мірою залежать від виховання, що йде з дитинства.

На уроках та в позакласній роботі з іноземної мови слід розглядати культуру, відношення до іноземців очима учнів, яким згодом прийдеться вступати в міжкультурні контакти. Увага до культурних коренів і національних особливостей інших людей дозволить нам передбачати і пророкувати те, як вони будуть реагувати на пропозиції наших політиків, бізнесменів тощо. Крім того, ми зможемо деякою мірою пророкувати їхнє ставлення до нас. Практичне знання базових рис іншої культури (як і своєї власної) зведе до мінімуму неприємні сюрпризи (культурний шок), дасть учням необхідне розуміння, що дозволить перебороти колишні труднощі спілкування з представниками іншої країни.

Сьогодні погляд на іноземців іде через обрій своєї власної культури і своєї системи цінностей. А цього не можна робити. Потрібно бачити загальне. І тоді ми не зазнаємо невдачі в міжнародних політичних і ділових контактах.

1. Державна національна програма "Освіта" Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Закон України "Про загальну середню освіту" // Освіта України. – 1997. – №29. – 18 липня.
3. Проект нової програми з іноземних мов для загальноосвітніх шкіл // English №29 – 30 (77-78), August 2001. – С.2-39.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
5. Вострякова Ю.В. Проблемы познания в диалоговом пространстве современной культуры // Философско-методологические проблемы науки и техники. – Самара, 1998. – С. 78-81.
6. Лапшин А.Г. Международное сотрудничество в области гуманитарного образования: перспектива кросс-культурной грамотности // Кросс-культурный диалог: компаративные исследования в педагогике и психологии. Сб. ст. – Владимир, 1999. – С. 45-50.
7. Протасова Е.Ю. Проблемы многоязычия в странах Европейского Союза // Иностранные языки в школе. – 1998. – №5. – С.107-109.

Матеріал надійшов до редакції 8.11.2004р.

Гордиенко Л.Л. Формирование кросс-культурной грамотности учеников при изучении иностранного языка в контексте диалога культур.

В статье исследуется роль кросс-культурной грамотности учеников как компонента глобального образования и его значение для налаживания диалога культур. Анализируются разные взгляды относительно понятия "диалог культур". Автор доказывает, что изучение иностранного языка следует направлять на воспитание готовности к диалогу культур.

Gordienko L.L. The Formation of crosscultural competentness of schoolchildren at the study of foreign language in the context of the dialogue cultures.

The article investigates the role of crosscultural competentness of school children, as a component of global education and its value for adjustment of the dialogue of cultures. Different views concerning the concept "dialogue of cultures" are analyzed. The author proves that the study of foreign language should be directed on education of readiness to the dialogue of cultures.